

L'EDICIÓ DE DOCUMENTS MEDIEVALS: PROBLEMES, RECURSOS I SOLUCIONS. EL CAS DE LES DOBLES EDICIONS

PERE J. QUETGLAS¹

IRCVM - Universitat de Barcelona
quetglas@ub.edu

MERCÈ PUIG RODRÍGUEZ-ESCALONA
IRCVM - Universitat de Barcelona
mercepuig@ub.edu

RESUM

En aquest treball mostrem diferents recursos i solucions que el filòleg d'avui en dia té al seu abast per aclarir el sentit d'un document i donar-ne el text exacte. Així, proposem la confrontació de dobles edicions d'un mateix text, dobles edicions de les quals sovint se'n desconeix l'existència i que exemplifiquem en el testament del prevere Ramir i la seva publicació sacramental. En concret, comparant simplement les dues edicions és possible corregir deturpacions i distraccions dels editors així com completar el text allà on el mal estat del diploma no en permet la lectura. La consulta imprescindible dels originals permet corroborar les nostres hipòtesis sobre lectures i restitucions de text i entendre d'on sorgeixen els errors, sovint d'una defectuosa solució d'abreviatures i de salts d'ull, respectivament.

PARAULES CLAU: edició; documentació; Edat Mitjana; llatí.

THE EDITION OF MEDIEVAL DOCUMENTS: PROBLEMS, RESOURCES AND SOLUTIONS: THE DOUBLE EDITIONS

ABSTRACT

This paper explores the different resources and solutions that present day philologists may use in order to both clarify the meaning of a document and provide the exact text. We suggest confronting double editions of a same text, double editions the existence of which is sometimes unknown and which we exemplify in the will of priest Ramir and his sacramental publication. By comparing the two editions, it is possible to correct editors' distractions and mistakes as well as to complete the text when the bad state of the document will make the reading impossible. The necessary examination of the two originals corroborates our hypothesis about readings and text restitutions, and at the same time it helps to understand the origins of errors, often a wrong interpretation of abbreviations or eye-skips.

KEY WORDS: Edition; Documentation; Medieval Age; Latin.

¹ El autors són membres del Grup de recerca consolidat reconegut per la Generalitat de Catalunya (2014 SGR 929), en el sí del qual es desenvolupen els projectes de redacció i d'informatització del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae* (GMLC) (FFI2012-38077-C02-01 i FFI2012-38077-C02-02) subvencionats per la "Dirección General de Investigación Científica y técnica del Ministerio de Economía y Competitividad del Gobierno de España" dins del subprograma de "Proyectos de Investigación Fundamental no Orientada". Així mateix, el GMLC forma part dels programes de recerca de l'Institut d'Estudis Catalans (PUAI1985-QUETGLAS).

Els problemes que planteja l'edició de textos medievals són de caire ben divers i no sempre fàcilment esmenables. De fet, estem acostumats a trobar-nos amb textos poc o molt deturpats on no sempre és fàcil trobar solucions als problemes que plantegen. No hi ha dubte que en la tasca d'edició de textos o documents el fet de poder comptar amb diferents versions, manuscrits o edicions, pot ajudar molt a l'establiment d'un text. Ara bé, en el món dels documents i diplomes medievals, atès el seu caràcter majoritàriament privat, l'existència de còpies més o menys coetànies no sol ser el més habitual. Amb tot, la pràctica judicial a la Catalunya altmedieval ens obre alguna escletxa amb l'existència del que hom denomina habitualment "publicació sacramental". En efecte, segons establí la llei goda vigent als comtats catalans, un testament, per tal que tingués força legal, en el decurs dels sis mesos posteriors a la mort del testador, havia de ser presentat davant d'un jutge qui n'havia de verificar l'autenticitat i assegurar-ne la publicació sota la forma de document escrit, document que anomenem publicació o adveració sacramental.² Aquest és el marc teòric; ara bé, què succeeix a la pràctica? Doncs que l'existència d'un testament no implica que existeixi necessàriament una publicació sacramental d'aquest i, viceversa, que quan trobem una publicació sacramental no podem assegurar que se'n hagi conservat el testament al qual es refereix. Entre d'altres raons perquè testament i publicació sacramental no tenen per què haver-se conservat en un mateix recull diplomàtic. Afortunadament les noves tecnologies ens han obert un munt de possibilitats, i en aquest sentit les facilitats que ofereix el corpus documental del CODOLCAT, que estem desenvolupant en el si del grup de recerca del *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae*, són moltes a l'hora de trobar textos paral·lels.³

² En efecte, la pràctica testamentària establerta per Recesvint preveu quatre formes de testament: 1) testament signat i autògraf (molt rar); 2) testament subscript pel seu autor i pels testimonis (omnipresent); 3) testament subscript pels testimonis, on l'autor, davant la incapacitat de signar ell mateix, delega la seva subscripció (es pot confondre amb l'anterior) i 4) testament oral. Les tres primeres formes difereixen només pel tipus de subscripció; reposen sobre la redacció d'un instrument (*scriptura, in scriptis*) que ha de ser llegit en presència del testador i subscript per tres testimonis. En els sis mesos posteriors al decés del testador, el testament ha de ser presentat al jutge davant una cort de *boni homines*; després d'haver verificat la seva autenticitat a través del jurament dels testimonis, el jutge assegura la seva publicació sota la forma d'un document escrit i les clàusules passen a ser immediatament executòries. La publicació té per efecte donar força legal al que no era més que un document privat: la legalitat se superposa a la simple voluntat. Cfr. Zimmermann (2003: I, 26-36) i Gómez Rabal (2005: 263-264). Precisament el document d'Urgell fa referència a aquest marc normatiu a l'inici: *Sub ordinacione de Guilelmi iudice de comprobendam extremam voluntatem Ramniri defuncti, et est facta iuxta quarti ordinis modum secundum libri Iudicialis adfirmat*; i també al final: *nos rei huius testes sumus et hunc sacramentum fideliter fecimus infra sex menses post eius obitum*.

D'altra banda, en referència a la denominació, sembla més adient l'expressió adveració sacramental; cfr. Udina Abelló (1995).

³ El CODOLCAT (Corpus Documentale Latinum Cataloniae) és una base de dades de la documentació llatina medieval de Catalunya. S'hi pot accedir lliurement a l'adreça: <<http://gmlc.imf.csic.es/codolcat>>.

La metodologia de procediment l'exemplificarem a partir del testament del prevere Ramir (Arxiu Diocesà de Solsona, perg. 355, publicat per Antoni Bach Riu, *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona* (1101-1200), Barcelona, Fundació Noguera 2002, pp. 33-36. doc. núm. 5, de data 23 de gener de 1101) i de la publicació sacramental d'aquest mateix document (Arxiu de la Catedral d'Urgell, perg. 778, publicat per Cebrià Baraut, "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* 9, 1988-1989, 7-312, esp. 21-23, doc. núm. 1192, de data 4 de març de 1101). És a dir, que hi ha una separació cronològica d'un mes i mig entre els dos documents. No resulta fàcil d'imaginar que quan Cebrià Baraut publica el 1989 l'adveració sacramental pogués pensar que a l'Arxiu Diocesà de Solsona s'hi trobava el document corresponent al testament. Més factible resulta la possibilitat inversa, que en publicar Antoni Bach l'any 2002 el *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona* tingués coneixement del text publicat per Baraut; però, essent realistes i possibilistes, hem de constatar que quan hom transcriu i edita un document, no pensa ni remotament en la possibilitat d'anar a cercar en els reculls publicats, que són molts, una còpia o redacció complementària. Ara bé, a partir de l'existència d'un corpus documental como el del CODOLCAT això serà cada vegada més fàcil i factible. Així, doncs, el primer pas ha de consistir i ha consistit, en el cas que ens ocupa, en la localització de la parella de documents relacionats. Una vegada que aquesta fase s'ha resolt de forma positiva, podem passar a la fase següent i, per tant, veure quines possibilitat ens ofereix la comparació.

Tenim dos documents semblants (o dues versions d'un mateix document, segons com ho mirem) perquè ambdós posen per escrit la voluntat del testador; dos documents que se'ns conserven en la forma original i que han rebut l'atenció d'editors moderns. Dit sigui per endavan, que no pretenem fer cap distinció entre editors bons i editors dolents, sinó de posar en relleu les dificultats d'una tasca d'aquesta mena i descriure els mitjans als quals podem recórrer en determinades ocasions.

Per facilitar la tasca presentem els dos documents en dues columnes, confrontant un amb l'altre, i dividits en una sèrie d'apartats, cosa que ens permetrà detectar ja visualment els llocs on pot haver-hi discordances importants i moure'ns amb més facilitat a l'hora de fer remissions. A partir d'ara, ens referirem al document de Solsona usant la sigla S, mentre que recorrerem a la sigla U per referir-nos al d'Urgell. Per tenir punts de partida equiparables, partirem, òbviament, de les edicions impreses de cada un dels documents. Per facilitar al lector la localització dels punts conflictius hem inclòs entre {} les paraules o passatges en què s'han pogut detectar discrepàncies substantives entre els dos documents; de forma complementària incloem els mateixos signes per indicar el lloc on haurien d'anar els mots absents en un document, però presents a l'altre.

Bach (2002) doc. 5 (23 de gener de 1101) [S]		Baraut (1988-1989) doc. 1192 (4 de març de 1101) [U]
<p>TESTAMENT DEL PREVERE RANMIR, EN QUÈ FA DIVERSES DEIXES A SANTA MARIA DE SOLSONA.</p> <p>ADS. Perg. 355; 587 x 434 mm.</p> <p>[0] Sub Trinitatis nomine sacro et eius gracia. Ego Rranmir iaceo in lectulo meo in egritudine. Timeo quod mihi veniat repentina mors; et de facultatibus meis (...)¹ unicuique separatim, hanc scripturam plenissimo roboravi; ut quando ex hoc seculo discessero, tam de meis mobilibus rebus quam de immobilibus ita sit largitum propter remedium anime mee (...)² subterio erit prenotatum. Ideoque iubeo atque disceno ut sint helemosinarii mei. Id sunt Raimundi Guitardi, presbiteri Sancte Marie Solsona, et Geralli Mager, apud Berengarius Gomballi sacer, et Arnalli E{...}.³</p>	<p>1</p> <p>5</p> <p>10</p> <p>15</p>	<p>PUBLICACIÓ SACRAMENTAL DEL TESTAMENT DE RAMIR PER ORDRE DEL JUTGE GUILLEM I JURAT PELS MARMESSORS SOBRE L'ALTAR DE SANT JOAN DE CABANABONA. DEIXA DIVERSOS ALOUS A SANTA MARIA DE LA SEU, UNA CASA A LA FRATERNITAT DE SANT JOAN DE CABANABONA, EN LA QUAL ELS CONFRARES SOLIEN REUNIR-SE, I ALTRES BÉNS A SANTA MARIA DE SOLSONA, ON VOLIA ÉSSER SEPULTAT, A SANT PERE DE PONTS I A SANT TIRS D'OLIOLA.</p> <p>ACU, pergami original, 522 x 366 mm., n.º 778.</p> <p>[0] Sub ordinatione de Guilelmi iudice de comprobendam extremam voluntatem Ranmiri defuncti, et est facta iuxta quarti ordinis modum secundum libri Iudicialis adfirmat. Quia propterea notum sit omnibus hominibus suam voluntatem iam dicti defuncti scribere fecit quomodo in suo testamento resonat, et concessit quod fuissent sui manumissores, id sunt Raimundi Guitardi presbiteri Sancte Marie Celsonensis et Geralli Maier apud Berengarius Gonballi sacer et Arnaldi E{sclua et Remundi Onofredi sacer et Remundi Bernardi sacer et Geriberti Trasualli}. Nos iam</p>

<p>Precor vos iamdicti manumissores mei que si mors mihi venerit in isto anno aut in aliis advenientis, ante quam alium testamentum faciam, licentiam abeatis adistribuere omnem meam facultatem et dare pro animam meam sicut ego vobis dispono in oc testamentum.</p>	<p>20 25</p>	<p>dictis unum damus testimonium, testificamus iurantes per Deum vivum et verum et super altare sacrum Sancti Iohannis qui situs est in comitatum urgellitense ante kastrum Chabanna Bona, ordinante iudice iam dicto et ante sacerdote Remundi Bernardi et recipiente iam dicto iudice.</p>
<p>[1] In primis dimitto atque relinco ad aula Sancte Marie {de} Sedis Urgelli ipsos alaudes que ego comparavi de Arnall Sunner et de Merud, simul cum ipsas vineas qui sunt infra illorum afrontaciones ad ipsa Channonica.</p>	<p>1 5</p>	<p>[1] Primitus namque dimisit atque relinquo ad aulam Sancte Marie } Sedis Urgelli ipsos aloudes que ille iam dicti defuncti comparavit de Arnald Suner et de Merud, simul cum ipsas vineas qui sunt infra illorum afrontaciones ad ipsa kannonicha.</p>
<p>[2] Et ipsa pecia de terra que comparavi de Guillem Vidal, qui est in terminio de Coscol, similiter dimitto ad ipsa Canonica; exceptus que tenet et laboret Ollemare. Et donet ipso quart ad ipsa Cannonica fideliterment. Et si mens venit de iamdicto Ollemar, revertet se a Girberga Mir vel ad suos infantes. Et similiter dimito ipso ferragenall que comparavi de Rremon Iosfre de Segarra aput .II. cigas in ipso cigar et sollos .XIII. in diners. Et duas mansiones que comparavi de Mir Rramon et que tenet Arnall Mir, in servicii Sancte Marie; et uno cubo et una tonna; et uno soler cum superius et subterius qui est prope mansiones de Sancte Marie Sedis;</p>	<p>1 5 10 15</p>	<p>[2] Et ipsa petia de terra que comparavi de Guillem Vidal qui est in terminio de Choscol similiter relinquit ad ipsa channonicha, exceptus que tenet et laboret Ellemar, et donet ipsum quartum ad ipsa kannonicha fidelitermente, et si minus venit de iam dicto Ellemar revertet se ad Gerberga Mir vel ad suos infantes. Et similiter dimisit ipso ferragenal, que comparavi de Remon Iozfre de Segarra, apud .II. sciges in ipso cigar et solidos .XIII^m. in diners et .II. mansiones, que comparavi de Mir Remon et que tenet Arnald Mir in servitio Sancte Marie, et .I. cubo et .I. tonna et .I. soler cum superius et subterius, qui sunt prope mansiones de Sancte Marie Sedis.</p>

<p>[3] et teneat iam dicto Olleamar in servitio Sancte Marie{.} Ad Sanctam Marie Sedis una tina. Et dimitto a Sancti Ihoannis una pecia de terra que comparavi de Elliardis apud alia pecia de terra que comparavi de Linvol, simul cum alia terra que comparavi de Mir Ramon vel de Arnall Ioffre.</p>	<p>1 5</p>	<p>[3] Et teneat Elleamar iam dicto in servitio Sancte Marie} ad Sancte Marie Sedis .I. tina. Et dimisit ad Sancti Iohanis .I. pecia de terra que comparavi de Elliardis, apud alia petia de terra que comparavi de Livol, simul cum alia terra que comparavi de Mir Remon sive de Arnald Iozfre,</p>
<p>[4] Et apud alia terra vel vinea que comparavi de Guilabert Guifre et de Guilem Bradila, apud alia terra que comparavi de Martin, prope terram de Bernard Mir, et una vinea qui est prope terra vel vinea de Ramon Borel, que comparavi de Ponç Duran.</p>	<p>1 5</p>	<p>[4] et apud alia terra vel vinea que comparavi de Gilabert Guifre et de Guillem Bradela, apud alia terra que comparavi de Marti prope terra de Bernard Mir, et .I. vinea qui est prope terra vel vinea de Remon Borrel que comparavi de Poncii Duran.</p>
<p>[5] Et dimitto ad ip<s>a fraternitate de Sancti Ihoannis ip<s>a mansione ubi solebut facere cofradria aput alia mansione, qui se tenet aput ipsa fraternitate; et stetit in iamdictas mansiones ponea ad servicii Sancti Ihoannis. Et ipsas alias mansiones simul cum ipsis cortals, qui ibidem sunt, totas dimitto ad Sancti Ihoannis simul cum uno cubo et una tonna; et uncias .IIII^{or}. in diners, ad ipsa opera;</p>	<p>1 5 10</p>	<p>[5] Et dimisit ad ipsa fraternitate de Sancti Iohanis ipsa mansione ubi solebant facere ipsa chofradia, aput alia mansione qui se tenet apud ipsa fraternitate, et stetit in iam dictas mansiones Ponza ad servitium Sancti Iohannis. Et ipsas alias mansiones simul cum ipsos chortalis qui ibidem sunt totas relinquit ad Sancti Iohanis, simul cum uno cub et .I. tonna et untias .IIII^{or}. in diners ad ipsa opera.</p>
<p>[6] ad suis clericis missa cantanis uncias .II. per missas e guadengas .II.; ad Sancti Ihoannis, ubi iaceant suos sacerdos; ad ipso clocher de Sancti Ihoannis, bous .II. Ad eius opera, apud tota ipsa fustamen {...}⁴ mensa meliore. Et relinco ad Sancta</p>	<p>1 5</p>	<p>[6] Ad suis clericis missa cantantis untias .II. per misses et guadengas .II. ad Sancti Iohannis ubi iaceant suos sacerdos. Ad ipso clochel de Sancti Iohanis bous .II. ad eius opera, apud tota ipsa fustamen, {exceptus ipsa} mensa meliore. Et</p>

<p>Maria Solsona ipsos alaudes qui sunt a Marunol, que comparavi de Udalard Ioffre vel de coniux sua et illorum filiis, et de Girberga, et de filiis suis, simul cum aliis alaudes que comparavi de Guilabert Guifre, ad ipsa Cerchosela, et cum alia petia de terra, qui ibidem est de ipso col avalle contra ipsa vila prope ipsa era cum medietate de ipso orto. Exceptus ipsa era sic relinco ad Sancta Maria solidamente.</p>	<p>10 15</p>	<p>reliquid ad Sancte Marie Celsona ipsos aloudes qui sunt a Maruniol que comparavi de Udalard Iozfre vel de coniux sua et illorum filiis et de Gerberga vel de filiis suis, simul cum aliis aloudes que comparavi de Guilabert Guifre ad ipsa Cerchosella, et cum alia petia de terra qui ibidem est de ipso chol avalle contra ipsa villa prope ipsa era, cum medietate de ipso orto, exceptus ipsa era, sic relinquo ad Sancte Marie solidamente.</p>
<p>[7] Et alia parte de ipsa terra, qui est contra ipso plan de Guadall, relinco}</p>	<p>1</p>	<p>[7] Et alia parte de ipsa terra qui est contra ipso plano de Guadal relinquit {ad Arnald Esclua et ad Mir filio suo in illorum vita, et que donent ipso quarto ad Sancte Marie Solsona, et post illorum obitu relinquit ad Sancte Marie Solsona liberum et securum. Et ipsas vineas qui sunt ad ipso reger de la Cerchosella, que comparavi de Udalard} Iozfre et de Ellemar Remon, relinquit ad Sancte Marie Celsona, simul cum ipsa terra qui est ad ipsa coma de Linars apud ipsas vineas qui ibidem sunt, exceptus ipsa sorte de Sancti Iohanis. Et dimisit ad Sancte Marie Solsona ipsa connamina qui est a Baiona, et teneat Geribert fratre suo et posterita sua et } donent ipso quarto ad Sancte Marie Solsona.</p>
<p>Ioffre. Et de Ollemar Ramon relinco a Sancta Maria Solsona, simul cum ipsa terra qui est ad ipsa coma de Linars, apud ipsas vineas qui ibidem sunt, exceptus ipsa sort de Sancti Ihoanis. Et dimitto ad Sancta Maria Solsona ipsa conamina qui est a Baiona, et tenet Geribert, fratri meo, et posterita sua, et {que} donet ipso quart a Sancta Maria Solsona.</p>	<p>5 10 15</p>	<p>5 10 15</p>
<p>[8] Et relinco ad Sancta Maria } una tonna et uno cub meliores; apud .II. duas mulas, et modios .X. de ordio a ser venal, et modios .V. de forment, et modios .III. de vi, et oves .VII. et</p>	<p>1 5</p>	<p>[8] Et relinquit ad Sancte Marie {Solsona} .I. tonna et .I. cubo meliores, apud .II. mulas et modios .X. de ordeo ad sestereo venale et modios .V. de froment et modios .III.</p>

<p>porcs .III. apud .I. truga, et .I. callera meliore, et unos cremals apud una locia; et quatos .II. et una gadenga, et bodilos .III. apud .III. rellas, cum exadas .III. apud tous de apes .II. apud unos ferros de fog meliores. Et ad ipso (epischopo)⁵ dimitto modios .II. de ordeo et modio .I. { forment et modio .I. de vino, apud .II. latus de carn de porc, {et} que illum cantet missa pro anima mea;</p>	<p>10 15</p>	<p>de vi et oves .XV. et .III. porchos, apud una truga et .I. challera meliore et unos cremasles, apud .I. loca et quats .II. et .I. guadenga et budils .III., apud .III. relles cum exades .III., apud tovos .II. de apes, apud unos ferros meliores de fog. Et ad episcopo dimisit modios .II. de ordeo et modio .I. {de} froment et modio .I. de vi, apud .II. lads de carn de porch, { } que illum cantet missa pro anima sua.</p>
<p>[9] ad Sancta Maria Solsona duas lades de baco et duas de altera carn de porc, et una tina. Mando ut siam sepelitur ad aula Sancte Marie Solsona. Et dimitto ad Ollemer ipsos alaudes que comparavi de Remon Guifre vel de suis filiis apud ipsa vinea qui ibidem est ab integrum, liberum et securum, ad suum proprium alaude. Et dimitto a Guilabert Mir ipso alaude que comparavi de Ponç Salamo qui sunt ad ipsa Ledenosa, ad suum proprium alaude.</p>	<p>1 5 10</p>	<p>[9] Ad Sancta Maria Solsona .II. lads de bacho et .II. de alia carne de porcho et .I. tina. Et mandavit ut siat sepellitus ad aulam Sancte Marie Solsona. Et dimisit ad Ellemar ipsos aloudes que comparavi de Remon Guifre vel de suis filiis apud ipsa vinea qui ibidem est ab integrum, liberum et securum ad suum proprium aloudem. Et relinquit ad Guilabert Mir ipso aloude que comparavi de Poncii Salamo qui sunt ad ipsa Ledernosa ad suum proprium aloude.</p>
<p>[10] Et dimitto a Sancti Petri de Ponts una pecia de terra {ad ipso plan de Guadall, que comparavi de (...),⁶ } et teneat Ponça in vita sua; et que donet ad Sancti Petri tascha. Et dimitto a Ponça ipsa terra qui est prope ipsa era contra Sancti Ihoannis que comparavi de Rramon Ioffre vel de filiis suis; simul cum alia terra qui est ad ipso prat, que comparavi de Olemar {(...)⁷ } qui sunt emtis ad suum proprium alaude.</p>	<p>1 5 10</p>	<p>[10] Et relinquit ad Sancti Petri de Pontis .I. petia de terra que { } tenet Ponza in vita sua et que donet ad Sancti Petri tascha. Et relinquit ad Ponza ipsa terra qui est prope ipsa era contra Sancti Iohanis, que comparavi de Remon Iozfre et de filiis suis, simul cum alia terra qui est ad ipso prad que comparavi de Ellemar {Ramon, simul cum aliis venditores} qui sunt emtis, ad suum proprium aloudem,</p>

<p>[11] {Et dimitto a Ponça ipsas vineas que comparavi de Ramon Bernard; apud alia vinea qui est a Cerchosela, prope vinea de Mir Guilem; teneat et possideat in vita sua} et post obitum suum remaneat a Sancti Ihoannis. Et dimitto in ipso cap manso de Cabanabona duas mansiones superius et subterius, cum alia mansione quis tenet apud ipso castro ad Sancta Maria Solsona, et quod tenent {...}⁸ } ad servicii de (Sancta Maria)⁹; et post obitum suum relinco ad Sancta Maria Solsona. Et relinco a Poncia uno cub liberum et secu{...} (...)¹⁰ } per ipso asino. Et dimitto Ponça cum sua omnia in badulia de Sancta Maria de Solsona.</p>	<p>1 5 10 15</p>	<p>[11] {} et post obitum suum remaneat ad Sancti Iohannis. Et relinquit in ipso campmaso de Chabanna Bona .II. mansiones superius et subterius cum alia mansione qui se tenet apud ipsum chastrum de Sancta Maria Celsona et que tenet {Ponza in vita sua} ad servitium de Sancta Maria, et post obitum suum relinquit ad Sancta Maria Solsona. Et relinquit ad Ponza .I. cub liberum et secu{rum, apud .I. bovo que kamiavi} per ipso asino. Et relinquit Ponza cum sua omnia in bladlia de Sancta Maria Solsona.</p>
<p>[12] Et dimitto a Pere Mir petia .I. de terra apud una vinea ad ipsa Cerchosela quod comparavit de Guilem Erumir. Terram vero est ad ipso lac prope terram de Rramon Mir; si ven{...} (...)¹¹ } relinco ad Sancta Maria Solsona. Et ipsa mea mula minima dimitto ad ipso Ospital de Iherusalem propter remedium anime mee.</p>	<p>1 5</p>	<p>[12] Et dimisit ad Pere Mir pecia .I. de terra apud .I. vinea qui est ad ipsa Cerchosella que comparavi de Guillem Oromir; terra vero est ad ipso lac prope terra de Remon Mir, si ven{it Pere Mir, et si non venit} relinquit ad Sancta Maria Solsona. Et ipsa sua mula minima relinquit ad ipso Ospitale de Iherusalem propter remedium anime sue.</p>
<p>[13] A Sancti Tyrsi de Uliola sestarios .VIII. de ordeo; ad Raimundi sacer et ad Erimirus similiter; a Raimundi Mironi sacer sestarios .III. de vi; et abet Rengarius sacer sestarios .III. de forment; ad Arnall Esclua una</p>	<p>1 5</p>	<p>[13] Ad Sancti Tirsi de Uliola sestarios .VIII. de ordeo. Ad Remon sacer et ad Erimirus similiter. Ad Remon Mironi sacer sestarios .III. de vi, et ad Berengarius sacer sestarios .III. de froment. Ad Arnald Esclua .I. ove</p>

<p>ove apud una arieta. Et ad Ollemar uno assino apud duas oves. Ad Udalard {...}¹²} sestarios .VIII {}. Et sestarios .II. de vin.</p>	10	<p>apud .I. ariete, et ad Ellemar .I. asino, apud .II. oves. Ad Udalard {Iozfre} sestarios .VIII. {de civada et sestarios .II. de froment } et sestarios .II. de vi.</p>
<p>[14] Et postea dimittit a Sancti Ihoannis bestias .VI. minimas et uno porc et una tina. Et dimitto a Girberga Mir pecia .I. de terra prope ipsa sua ad ipsos cortils, et duas oves. Et ad Geribert fratri meo oves .II. Et de ipsos alaudes prescriptos qui sunt de Sancti Ihoannis precipio ut aprehendatis de ipso esplet ipsa medietate per mea laboracione. Et ipsa mea capa de present dimitto ad Sancti Ihoannis, {et} mando ut venundetis illa per una casula de seda. Aliud mobile qui remanet date in qua melius mercede estimare potueritis.</p>	1 5 10 15	<p>[14] Et postea relinquit ad Sancti Iohanis bestias .VI. minimas et .I. porcho et .I. tina. Et dimisit ad Gerberga Mir pecia una de terra prope ipsa sua ad ipsos churtils et .II. oves, et ad Geribert fratre suo oves .II. Et de ipsos aloudes prescriptos qui sunt de Sancti Iohanis mandavit ut aprehendatis de ipso espleth ipsa medietate per sua laboracione. Et ipsa sua chapa de preseth relinquit ad Sancti Iohanis, {} mandavit ut venundetis illa per .I. chasulla de seda. Aliud mobile qui remanet date in qua melius mercede estimare potueritis</p>
<p>[15] Precor vos manumissores mei, quia sicut scriptum est ita vos faciatis. Et siat Deus inter me et vos. {Et qui istum testamentum frangere vel disrumpere voluerit ira Dei incurrat et cum Yuda traditor in infernum possideat. Et siat Deus inter me et vos.}</p>	1 5	<p>[15] precium manimissores sui, quia sic scriptum est ita illis fatiant, et siat Deus inter ille et illos.}</p>
<p>[16] Factum istum testamentum .X. kalendas februarii, anno quadragesimo primo regnante Philipi regi. Sig+num Ranmir presbiter, qui istum testamentum mandavi scribere et testibus ad corroborandum firmare feci et rogavi.</p>	1 5	<p>[16] Actum est hoc .III. nonas marcii, anno .XXXX°.I^o. regante Philipo rege. Sig+num Remon Guitardi sacer. Sig+num Geralli Mager. Sig+num Berengarius Gonballi sacer. Sig+num Arnald Esclua, nos manumissores sumus de hac huius cause.</p>

<p>[17] Sig+num Raimundi Eufredi sacer. Sig+num Raimundi Bernardi sacer. Sig+num Gerbert Trassvall.</p> <p>[18] Testes sunt vissores et auditores. Auro Auroni presbiter rogatus scripsit sub die (<i>signe</i>) et anno quo supra.</p> <hr/> <p>1. Tros trencat. 2. Tros trencat. 3. Tros trencat. 4. Tros esborrat. 5. Esborrat. 6. Esborrat. 7. Esborrat. 8. Esborrat. 9. Esborrat. 10. Esborrat. 11. Esborrat. 12. Esborrat.</p>	<p>1</p> <p>1</p> <p>5</p> <p>10</p>	<p>[17] Sig+num Remon Onfredi sacer. Sig+num Remon Bernardi sacer. Sig+num Geribert Trassualli,</p> <p>[18] nos rei huius testes sumus et hunc sacramentum fideliter fecimus infra sex menses post eius obitum. Et cum hec omnia ordinavit nobis iam dicti defuncti sicut supra scriptum est, et nos legaliter testificati sumus hoc perficientes ante supra dicto iudice et sacerdotes per super anixum iuramentum in Domino. Sig+num Remon sacer (<i>s.man.</i>) Wilelmus yudex (<i>s.man.</i>) Arnalli sacerdos, qui as condicione rogatus scripsi (<i>s.man.</i>) die et anno prefixo.</p> <hr/>
--	--------------------------------------	--

1. LA COMPARACIÓ DELS DOCUMENTS

Abans de comparar ambdós documents cal tenir en compte de bell antuvi que el document de Solsona està redactat en estil directe (en primera persona i present), com correspon a la redacció d'un testament, en tant que el document d'Urgell, en tractar-se de la verificació judicial de les darreres voluntats del difunt que fan els testimonis del testament, està redactat en estil transferit o

indirecte (en tercera persona i passat), sense entrar, de moment, en massa especificitats respecte al manteniment o no de la puresa sintàctica estricta.⁴

Naturalment deixarem, en principi, de banda els apartats [0] i [16] i següents, és a dir, el preàmbul, que contextualitza i justifica l'acte que registra cadascun dels documents, i les subscripcions i data, apartats que constitueixen les parts individualitzades de cada document, el que diferencia un testament de la corresponent publicació sacramental, amb l'excepció de l'apartat [17] on trobem les signatures dels testimonis del testament, que també han de reproduir-se a la publicació sacramental.

I, abans d'entrar pròpiament en la comparació dels dos textos, farem una última consideració. En tots dos textos apareixen formes deturpades i variants morfològiques de mots llatins, que no constitueixen una especial dificultat; és a dir, són fàcilment reduïbles a les formes llatines genuïnes i fins i tot podríem dir que són moneda corrent en la nostra documentació medieval. Es tracta de formes com *relinco* [S1,1], *dimito* [S2,10] o *relinquid* [U2,3]. No ens hi aturarem gens ni mica, són massa òbvies, tot i que hom no sap mai a partir d'una edició si no s'hi poden trobar errors del transcriptor, fruit d'haver interpretat erròniament algun tipus d'abreviatura. Però ens permetran que ho obviem a benefici d'inventari, atès que, cas contrari no podríem avançar mai, ja que aquest excés de desconfiança ens abocaria a comprovar tots i cada un dels mots de totes i cadascuna de les edicions, cosa que hem d'excloure per principi. Igualment, passarem per alt les petites diferències en la puntuació i les variants merament morfològiques com les que apareixen concentrades a l'apartat [8].

Si comencem la comparació pel document de Solsona, ensopeguem amb mots o construccions estranyes i no massa, o gens, compatibles amb la llengua de redacció (el llatí) o amb la llengua implícita o del substrat (el català). Així trobem a S paraules o expressions com *si mens venit* [S2,7], *solebut* [S5,3], *ponea* [S5,6], *siam sepelitur* [S9,3-4], *et abet Rengarius sacer sestarios .IIII* [S13,4-5]. Aquestes paraules i expressions, tot i ser estranyes, es podem resoldre fàcilment a partir de la pròpia publicació de l'edició sacramental [U], que en el lloc d'aquestes formes estranyes ens dona les més normals i comprensibles: *si minus venit* [U2,7], *solebant* [U5,3], *Ponza* (nom propi que ens fa pensar en una escriptura *Ponca* o *Ponça*) [U5,6], *siat sepellitus* [U9,3-4], *et ad Berengarius sacer sestarios .IIII*. [U13,4-5].

En sentit contrari, l'expressió *precium manimissores* [U15,1], que no té sentit en ella mateixa, es podria corregir a partir del *precor manumissores* del document de Solsona [S15,1]. Així, al *precor manumissores* de S correspondria a U *precauit manumissores*, en tercera persona i passat.

⁴ Aquesta transferència s'aprecia clarament en l'apartat [1] del document. Allà on S1 diu: ... *dimitto atque relinco ad aula Sancte Marie de Sedis Urgelli ipsos alaudes que ego comparavi de Arnall Sunner et de Merud*, U1 diu: ... *dimisit atque relinquid ad aulam Sancte Marie Sedis Urgelli ipsos aloudes que ille iam dicti defuncti comparavit de Arnald Suner et de Merud*. Observeu l'ús de *relinquid* com a forma de perfet creada analògicament a partir del present *relinquo*, i per tant, amb l'infix nasal.

El document de Solsona conté encara una altre terme estrany, *disceno* [S0,13]. En aquest cas, en correspondre a la part introductòria i, per tant, no coincident en els dos documents, no és tan fàcil trobar una solució ja que no es pot resoldre a partir de la comparació dels documents. Tot i així, una ràpida consulta al GMLC (Bassols i Bastardas 1960-1985) ens permet entreveure que el que hi tenim és un *discerno*, forma que en els nostres documents alterna amb la més genuïna *decerno*, degut a una confusió amb el prefix formador.

En comparar els documents veiem que el testament pròpiament dit, el document S, es redacta, com hem dit, en primera persona i present, de manera que el que hom espera i el que hom troba són formes com *dimitto*, *relinquo* o *comparavi* (amb les corresponents variants). En canvi, la publicació sacramental, el document U, al tractar-se d'un discurs referit, el que hom espera són terceres persones i passat per referir l'activitat del testador: *relinquid*, *dimissit*, *mandavit*. Però només en un sol cas trobem a l'edició d'U la forma *comparavit* [U1,4], la que era esperable, enlloc de *comparavi* (17 aparicions). Aquí es tractaria d'escatir si la distracció és del transcriptor modern o respon a una inadvertència del copista de la publicació sacramental, el qual en tenir a la vista el document original el mantindria en els propis termes sense fer la corresponent adaptació. En aquest cas i en d'altres que intuïm per la comparació dels documents, com ara el cas ja esmentat de *precium manimissores* [U15,1] i discrepàncies referents a omissions de text, només la consulta dels documents podrà treure'ns de dubtes.

Així mateix, la comparació dels documents ens permet completar el text allà on el mal estat del diploma no en permet la lectura. Així, en l'edició del document de Solsona podem restituir *sclua et Remundi Onofredi sacer et Remundi Bernardi sacer et Geriberti Trasualli darrera et Arnalli* [S0,17], *exceptus ipsa* [S6,6] davant *mensa meliore; Ramon, simul cum aliis uenditores* davant *qui sunt emtis* [S10,11]; *rum, apud .I. bouo que kamiaui* després de *et secu* [S11,16], *it Pere Mir, et si non venit*, després de *si ven* [S12,6] i *Iozfre*, després d'*Udalard* [S13,9].

Un primer balanç superficial d'aquesta primera col·lació ens portaria a concloure que el document de la Seu d'Urgell és més fiable que el de Solsona, tot i que algunes formes d'Urgell són clarament discordants amb aquesta afirmació. En efecte, el redactor d'U sembla més bon coneixedor del lèxic i de la morfologia llatines com es posa de manifest en els exemples següents: *ad* [U3,3] per *a* [S3,3], *aliud* [U14,14] per *aliut* [S14,14], *porcho* [U9,2] per *porc* [S9,3], *froment* [U8,13] per *forment* [S8,13], *ariete* [U13,7] per *arieta* [S13,7], *servitio* [U2,16] per *servicii* [S2,16], *quartum* [U2,6] per *quart* [S2,6], *fidelitermente* [U2,7] per *fideliterment* [S2,7], etc. Fins i tot, el canvi d'*in primis* [S1,1] per *primitus* [U1,1]) evidencia la voluntat de deixar en el document una certa empremta erudita.⁵ Ara bé, les disset ocasions en què apareix a U la forma *comparavi*, sense adaptar

⁵ La substitució del verb *dimittere* per *relinquere*, en la forma verbal que correspongui, – normalment *dimitto* és substituït per *relinquit*– s'ha d'entendre igualment com una preferència estilística personal de l'escriba. Cf, apartats 2, 5, 9, 10 en dues ocasions, 11 en dues ocasions, 12 i 14. També la substitució de *precipio* per *mandavit* a [U14].

a la tercera persona, la que correspon a l'estil transferit, (*comparavit*), contradirien el suposat millor coneixement del llatí.

Fins aquí tenim una sèrie de deturpacions que hem pogut solucionar, en gran part, comparant simplement les dues edicions. Ara bé, una cosa és tenir, com tenim, la seguretat que cal entendre *solebant*, i una altra ben diferent és afirmar que el document posa *solebant* i no, *solebut*. I això només es pot solucionar, una vegada més, amb una lectura del document que potser ens permetrà esvaïr els dubtes i saber si l'error l'hem d'atribuir al transcriptor modern o al redactor medieval. És a dir, que cal saltar a un segon nivell d'actuació.

2. LA CONSULTA DELS ORIGINALS

Així, la consulta dels originals ha de permetre, en primer lloc, corroborar les nostres hipòtesis. Comencem per l'expressió inintel·ligible *precium manimissores* [U15,1], que, a partir del *precor manumissores* de S, corregíem com a *precavit manumissores*. La consulta del manuscrit d'Urgell ens permet entendre l'origen de l'error del transcriptor, ja que el que es llegeix és la forma abreujada *precaū*, que, sens dubte, cal desenvolupar en el *precavit* que ja deduïem en la comparació dels documents. Però aquesta abreviatura *precaū*, amb un distribució diferent dels pals de les lletres *c* i *a* pot ser interpretada erròniament com a *precciū*, d'on proceeix el *precium* de l'edició.

En el mateix document d'Urgell trobem que totes les vegades en què l'edició, sorprenentment, dóna *comparavi*, en l'original apareix el terme en la forma abreujada, *c̄paraū*. Així, tenint en compte també el que acabem de dir de *precavit*, és evident que cal esmenar tots els casos en què l'edició del document d'Urgell dóna *comparavi*, tot substituint-lo per *comparavit*, i mantenir, en canvi, l'única aparició de *comparavit* [U1,4]. A *sensu contrario*, l'única aparició de *comparavit* [S12,3] en l'edició del document s'hauria d'esmenar en *comparavi*.

És igualment un error del transcriptor en la solució d'una abreviatura la forma *relinquo* [U1,2] que dóna l'edició, que cal esmenar en *relinquid* a partir de la forma abreujada *reliq̄d* del ms., on la *d* final es confon amb una *o*; esmena que, d'altra banda, ve imposada per la proximitat d'un *dimisit* (unit a *relinquid* per la conjunció *atque*) de manera que es fa difícil creure que en un espai tan curt el copista pugui alterar tan greument el ritme de la redacció. Es tracta, doncs, d'errors del transcriptor imputables a un mal desenvolupament d'abreviatures.

De fet, la solució d'abreviatures explica per què s'han produït certs errors ja corregits a partir de la col·lació dels documents; així l'enigmàtica expressió *abet Rengarius* [S13,5], que ja hem vist que es podia esmenar a partir de U en *ad Berengarius*, es deu a què el ms. de Solsona dóna el sintagma abreujat: *abr̄egari*, i que aquesta abreviatura ha esta mal desenvolupada. Constatem, a més a més, que el truncament del mot no permet decidir que el text hagi de dir *Berengarius* ni tampoc *Berengarium*, sinó que més aviat no hauríem d'anar més enllà de

Berengari. La qüestió de les abreviatures no acaba aquí. Així, l'editor modern del document S ha optat generalment per resoldre l'abreviatura \bar{q} per *quod* i $\bar{a}p$ per *apud*; però en algun cas vacil·la, de manera que hi ha ocasions en què els desenvolupaments són respectivament *que* [S1,3] i *apud* [S8,10]; és clar que tot això no passa de petites faltes d'atenció derivades de la dificultat de mantenir l'atenció i la coherència a l'hora de transcriure textos que tampoc no són sempre coherents.

Però a més a més, la consulta dels originals és essencial per confirmar altres intuïcions que sorgien simplement de la comparació visual de les dues edicions. Així, cal restituir breus omissions de text en l'edició del document de Solsona imputables a errors en la transcripció del diploma i que en els textos en paral·lel s'ha marcat amb {}, com és el cas de *de ciuada et sestarios .II. de forment*, després de *sestarios .VIII* [S13,9].

En altres ocasions, les omissions de text no són tan breus. Així, a S7, la discrepància respecte a U7 queda plenament explicada en constatar que el transcriptor del Diplomatar de Solsona s'ha saltat exactament una línia. Així, entre *relinco* [S7,3] i *Ioffre* [S7,11] cal introduir la línia omesa:

ad arnall esclua et a mir filio suo de illorum vita et que donent ipso quart a sancta Maria Solsona. Et de post illorum obitum remaneat liberum et securum ad Sancta Maria. Et ipsas vineas qui sunt ad ipso reger de Cerchosella que comparavi de Udalarde

I el mateix passa, però en sentit contrari, als apartats 10, 11 i 15, on és el transcriptor del Diplomatar de Urgell el qui omet part d'una línia o una línia sencera.

En el cas d'U11, la consulta del manuscrit ens revela que el transcriptor modern, abans de *et post obitum* [U11,6], s'ha deixat una línia, que podem afegir al text sense cap escrúpol:

et dimisit ad ponza ipsas vineas que comparavit de Remon Bernard apud alia vinea qui est a cerchosella prope vinea de Mir Guillem; teneat et possideat in vita sua.

A l'apartat 15 podríem pensar que el transcriptor modern ha patit un salt d'ulls d'igual a igual que ha provocat una omisió de text després d'*inter ille et illos*:

Et qui istum testamentum frangere vel disrumpere voluerit ira Dei incurrat et cum Yuda traditor in infernum possideat. Et siat Deus inter ille et illos.

Ara bé, aquest text no es troba tampoc al manuscrit, per la qual cosa hem de pensar que aquest salt d'ulls l'ha patit el redactor medieval. Però, si hom ho pensa millor, potser que no es tracti d'un error, sinó d'una omisió voluntària, atès que el que s'està redactant ja no és en sentit estricte un testament.

En canvi, el cas d'10 és força més peculiar i ens planteja una dificultat afegida ja que el text es troba alterat en els dos sentits; per sort, la comparació línia a línia ens permet, de bell antuvi, adonar-nos que el text està deturpat, i

aleshores ja sabem que hem d'actuar amb molta prudència. Així, al consultar els manuscrits veiem que, d'una banda, el transcriptor d'U ha omès després de *que* [U10,2] un tros de text, la mancança del qual podíem intuir, encara que només parcialment, a partir de l'edició de *Diplomatari de Solsona*:

est ad plano de Guadall que comparavit de Bernard Ramii et que

Però, d'altra banda, la nota 6 de l'aparat crític del document de Solsona dona com a esborrat el text que segueix l'expressió: *que comparavi de* [S10,3]. Ara bé, una vegada hem pogut endreçar el text d'U recuperant el fragment omès, aquest mateix text restituït ens permetrà també endreçar, si més no, el text de S, que apareixia com a esborrat en la corresponent edició; així, a S10,3, els punts suspensius entre parèntesis que a l'edició segueixen *comparavi de* s'han de suplir amb *Bernard Ramii*, a partir del text esmenat a U10. De resultes de tot plegat, ara podem explicar el per què de l'omissió en el text d'Urgell, com a resultat d'un sal d'ulls d'igual a igual entre dues abreviatures de *que*.

Arribats en aquest punt, sembla prou lícit que hom es preguntí si val la pena tot aquest esforç per aclarir el sentit i donar el text exacte d'un simple document, que ben bé es podria haver perdut. La resposta, òbviament, dependrà del punt de vista.

1. Des del punt de vista de l'ètica filològica no sembla que sigui admissible que podent aclarir alguna cosa no es faci perquè costa massa; l'actitud científica honesta ens mou a fer-ho així.
2. D'altra banda, no se sap mai, a priori, si darrere qualsevol correcció d'aquesta mena hi pot haver conseqüències transcendents per a la comprensió d'un text o per a l'explicació del desenvolupament històric d'uns determinats fets, sense deixar de banda la possibilitat, per remota que sigui, de canviar la possessió d'un terreny. Segurament no serà mai així, però qui ho sap?
3. Una darrera consideració ens mena a concloure la necessitat de no donar per bones sense més les edicions dels documents. De ben segur hi ha una gran tasca de revisió a fer, sempre partint, no ho oblidéssim pas, del gran avantatge que suposa que algú hagi esmerçat temps, esforç i vista en fer-ne l'edició; sense aquesta, tota la resta no seria possible. Així que la tasca d'esmenar aquests textos no deixa de ser un petit homenatge de reconeixement a tots els editors.

BIBLIOGRAFIA

- BACH RIU, A. (2002), *Diplomatari de l'Arxiu Diocesà de Solsona (1101-1200)*, Barcelona, Fundació Noguera.
- BARAUT, C. (1988-1989), "Els documents, dels anys 1101-1150, de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell", *Urgellia* 9, 7-312.
- BASSOLS, M. i BASTARDAS, J. (dir.), (1960-1985), *Glossarium Mediae Latinitatis Cataloniae, voces latinas y romances documentadas en fuentes catalanas del año 800 al 1100*. Vol. I (A-D), Barcelona.
- GÓMEZ RABAL, A. (2005), "Mujeres testadoras y herederas en documentos latinos catalanes de la Alta Edad Media", *Euphrosyne*, 33, 261-277.
- UDINA ABELLÓ, A. M. (1995), "La adveración sacramental del testamento en la Cataluña altomedieval", *Medievalia*, 12, 51-64.
- ZIMMERMANN, M. (2003), *Écrire et lire en Catalogne (IXe-XIIe siècles)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2 vols.